

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Orta Doğu'da Güç Dengeleri: Suriye Krizi ve İran'ın Stratejik Hamleleri (1990-2020)

*Balance Of Power in The Middle East:
The Syrian Crisis and Iran's Strategic Moves (1990-2020)*

Öz

Bu makaledeki amacımız İran'ın dış politikası, İran hükümeti ile diğer devletlerarasındaki ekonomik, askeri ve sosyal ilişkileri Türkiye'yi de etkileyen boyutuyla açıklanmaktadır. Makalede versthende yöntemi kullanılmıştır. Coğrafya ve jeopolitik İran'ın dış politikasını belirlemede çok önemli bir faktördür. 1979'daki İran Devrimi'nin ardından Ayetullah Humeyni, Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin Amerikan yanlısı dış politikasını terk etmiş ve Orta Doğu'daki varlığını Şii dünyası eksenini kuşatacak şekilde bir yönelime girmiştir. Eski rejim yerine yeni kurulan İslam Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki son yirmi yıllık dış politikası, yüzüncü yılına giren Türkiye'yi yakından ilgilennmektedir. Ayrıca sahada İran ve Türkiye siyasetleri çoğu zaman çatışmaktadır. İran kendisini çevreleyen ülkelere mezhepsel dinamikler üzerinden sıklıkla tesir etmeye çalışmaktadır. Ülke kendi içinde İslami devrimi teşvik ederken, bir yandan da Batılı ve gayrimüslim etkileri ortadan kaldırmaya yönelik pragmatist bir tutum sergilemektedir. Bu ise Doğucular ile Batıcılar arasında sıkıntılı bir sürecin yaşanmasına neden olmaktadır. Araştırma bulgumuz İran-İrak Savaşı'nın sona ermesinden bu yana İran'ın yeni dış politikası küresel konumu üzerinde dramatik bir etki yaratmaktadır. Coğrafya kaderdir, ama Orta Doğu'da bu kaderin iplerini çeken güçler her zaman değişir.

Anahtar Kelimeler: İran, Suriye, Orta Doğu, Türkiye

Abstract

The primary goal of this article is to elucidate Iran's foreign policy by examining its economic, military, and social relations with other nations, particularly in the context of its impact on Türkiye. The article employs the versthende method, emphasizing the significance of geography and geopolitics in shaping Iran's foreign policy. Following the Iranian

Arif AKBAŞ

Öğr. Gör. Dr.,
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
Yıldızeli Meslek Yüksekokulu,
Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü.
arifakbas@yahoo.com
ORCID : 0000-0002-8480-4350

Cilt / Issue: 12(1) 13-40
Geliş Tarihi: 19.12.2023
Kabul Tarihi: 11.01.2025

Atıf: Akbaş, A. (2025). Orta Doğu'da güç dengeleri: Suriye krizi ve İran'ın stratejik hamleleri (1990-2020). *Tesam Akademi Dergisi*, 12(1), 13-40. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1407137>

Revolution in 1979, Ayatollah Khomeini diverged from Shah Mohammad Reza Pahlavi's pro-American foreign policy, redirecting Iran's focus in the Middle East towards the axis of the Shiite world. The foreign policy of the newly established Islamic Republic in the Middle East over the past two decades, in contrast to the previous regime, has become intricately linked with Türkiye, which is celebrating its centennial year. Moreover, Iran and Türkiye often find themselves at odds in their policies, leading to frequent clashes in the field. Iran aims to exert influence on neighboring countries and frequently employs sectarian dynamics. Simultaneously, while promoting the Islamic revolution domestically, Iran adopts a pragmatic approach to counter Western and non-Muslim influences, contributing to a complex dynamic between Eastern and Western powers. Our research findings indicate that since the conclusion of the Iran-Iraq War, Iran's new foreign policy has had a profound impact on its global standing. Geography is destiny, but in the Middle East, the forces pulling the strings of this destiny are always changing.

Keywords: Iran, Syria, Middle East, Türkiye

Extended Abstract

Iran and Russia believe that their important national interests are at stake in the developments in the Middle East, Central Asia, and the Trans-Caucasus, especially in terms of energy resources from Iraq, Syria, and the Caspian Sea. They aim to have more influence in Türkiye within the same region. The Islamic Republic of Iran prioritizes its relations with other states in the region and the rest of the Islamic world. Iran is seeking new allies globally due to its increasing political and economic isolation in the international community, evident in various economic sanctions and the EU oil embargo imposed in response to questions raised about Iran's nuclear program. Russia is experiencing a similar situation in recent developments. At this point, Türkiye appears to be a gateway out of the current regional disputes for Iran and Russia. Relations with the European Union have gradually improved trade relations with countries such as Italy, France, and Germany, given that Iran is an important oil exporter. Russia, China, and India are also emerging as friends of Iran. These three countries face similar challenges in the global economy as they industrialize, and as a result, they share common ideas on various issues. Iran maintains regular diplomatic and trade relations with Russia and the former Soviet Republics.

One of the most curious developments in modern Middle East politics has been the emergence and continuity of the Iran-Syria alliance since its establishment. In general, there are three reasons for the importance of

the Tehran-Damascus axis in the world. Firstly, Syria has supported Iran since the very beginning of its eight-year war against Iraq (1980-1988). In recent years, the influence of the alliance with Iran on Middle East politics has gradually increased. Since the outbreak of the Syrian crisis in 2011, support for the Assad regime has never decreased. The second reason is that Iran has maintained a relationship of mutual interest with Syria for more than four decades, despite the many difficulties and periodic tensions in the relationship. This is quite unusual given the volatile and changing political backdrop in the Middle East. Thirdly, this bilateral alliance is of great importance, as both countries are located at key points in the Middle East and therefore contribute immensely to the geopolitical significance of the alliance (Goodarzi, 2020, ss. 177-191). "The eastward expansion of NATO or the increasing influence of the United States and its allies in crises in Central Asia, the Caucasus, or the Middle East are seen by both Russia and Iran as a threat to their national security" (Al-Basra, 2023, ss. 1-2). Due to current conditions, Russia and Iran have been forced to act jointly in Syria. Given the differences in the reasons for Russia and Iran's involvement in the war, the Syrian quagmire increases the concerns that exist both in Tehran and Moscow (Kozhanov, 2017, s. 122).

The alliance between Syria and Iran has become a permanent feature in the political landscape of the Middle East. Additionally, it has had a significant impact on shaping the events in the region, which have been problematic since the beginning after the Iranian Revolution, leading to major changes. Contrary to prevailing opinion, it can also be said that the alliance between the two states is for defense purposes. This situation has arisen in response to a series of events and developments. The most remarkable events in these developments are the invasion of Iran by Iraq in 1980 and America's adventurism in the Middle East. Israel's invasion of Lebanon in 1982 is also an important development. Critical stages in the development and consolidation of the compulsory alliance in the 1980s, 21st century have also caused its longevity (Goodarzi, 2009, s. 12). Given the strong relations at the state level, the content of cultural diplomacy motivations between Iran and Syria also constitutes close cooperation. This cooperation is gradually increasing at the military and economic levels (Maltzahn, 2013, s. 27).

Between 1990 and 2020, some deceptions have come to the fore in Iran's foreign policy. Iran and Iraq re-established border relations in 1990, but the border between the two countries has still not been fully resolved. There are still problems related to prisoners of war and freedom of

navigation and management on the Shatt al-Arab waterway. Written agreements that can solve these problems have not yet been made. Iran administers two islands in the Persian Gulf claimed by the UAE. The Caspian Sea water boundaries have not yet been deciphered between Azerbaijan, Iran, and Turkmenistan. Iran's policy of exporting the Islamic Revolution disturbs many countries in the Middle East. The theory of Umm al-Qura (according to Mohammad Javad Larijani, the core or dominant element of the Islamic world/ummah is the Islamic Republic of Iran) has been criticized as being considered equivalent to complete pragmatism in political action. The Islamic Republic of Iran's policy of reducing tensions does not always work either. The "Look to the East policy" put forward by Mahmoud Ahmadinejad in 2005 brings three situations to mind: the development of relations with the East and the limitation of relations with the West, symmetrical balance in relations with the East and West, primarily asymmetrical balance in relations with the East and West. But we can say that this policy has also led to Iran becoming increasingly isolated.

Relations between Türkiye and Iran in the context of the Syrian crisis involve a complex dynamic. The activities of both countries in the region, their strategic interests, and their relations with the developments in Syria have changed over time. Türkiye and Iran have supported different sides of the civil war in Syria. While Türkiye has supported opposition groups, Iran has supported the Assad regime. This situation has brought conflicting interests between the two countries. Türkiye and Iran are in competition due to a number of factors such as regional leadership claims, ethnic and religious dynamics. This rivalry has become more pronounced in the context of the Syrian crisis and has complicated relations between the two countries. The large influx of refugees caused by the conflict in Syria has also affected Türkiye and Iran. Both countries have had to deal with refugee problems, causing humanitarian, economic, and social difficulties. Although they support different sides on Syria, there is also dialogue and cooperation between Türkiye and Iran on issues such as regional security, energy cooperation, and economic relations. The two countries have common interests in ensuring regional stability. Türkiye, Russia, and Iran have launched the Astana Process to find a solution to the conflict in Syria. This process means that the three countries should come together to decipher the situation in Syria and search for a solution. These complex dynamics in the relations between Türkiye and Iran in the context of the Syrian crisis continue to affect the regional policies of both countries. The role and influence of both countries in the region may change over time, affecting the course of relations.

Giriş

İran ve Rusya, Orta Doğu, Orta Asya ile Trans Kafkasya'daki gelişmelerde özellikle Irak, Suriye üzeri Hazar Denizi'nden gelen enerji kaynakları konusunda önemli ulusal çıkarlarının söz konusu olduğuna inanmaktadırlar. Aynı bölgede Türkiye de daha çok söz sahibi olmak istemektedir. İran İslam Cumhuriyeti, bölgedeki diğer devletlerle ve İslam dünyasının geri kalanıyla olan ilişkilerine öncelik vermektedir. İran, uluslararası toplumda artan siyasi ve ekonomik izolasyonu nedeniyle dünya çapında yeni müttefikler aramaktadır. Bu izolasyon, İran'ın nükleer programıyla ilgili gündeme getirilen sorulara yanıt olarak uygulanan çeşitli ekonomik yaptırımlarda ve AB petrol ambargosunda açıkça görülmektedir. Benzer durumu son gelişmelerde Rusya da yaşamaktadır. Bu noktada Türkiye, İran ve Rusya için mevcut bölgesel anlaşmazlıklarda bir çıkış kapısı olarak gözükmektedir. Avrupa Birliği ile ilişkiler İran'ın önemli bir petrol ihracatçısı olması sebebiyle İtalya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerle ticaret münasebetleri giderek artacak şekilde iyileştirmiştir. Rusya, Çin ve Hindistan da İran'ın dostları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu üç ülke, sanayileşirken küresel ekonomide benzer zorluklarla karşı karşıya kalıyor ve sonuç olarak kendileri bir dizi konuda aynı ortak fikirlerde buluşmaktadırlar. İran, Rusya ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile düzenli diplomatik ve ticari ilişkilerini sürdürmektedir.

Modern Ortadoğu siyasetindeki en merak uyandıran gelişmelerden biri de kurulduğundan bu yana İran-Suriye ittifakının ortaya çıkışı ve sürekliliği olmuştur. Genel olarak Tahran-Şam ekseninin dünyadaki öneminin üç sebebi vardır. İlk olarak, Suriye Irak'a karşı sekiz yıl süren savaşında (1980-1988) en başından beri İran'ı desteklemiştir. Son yıllarda İran'la ittifakın Orta Doğu siyaseti üzerinde etkisi giderek artmaktadır. 2011'de Suriye krizinin patlak vermesinden bu yana Esad rejimine verilen destek hiç azalmamıştır. İkincisi sebep ise İran'ın karşılaştığı birçok zorluğa ve ilişkideki dönemselsel gerilimlere rağmen kırk yılı aşkın süredir Suriye ile karşılıklı çıkar ilişkisini devam ettirmesidir. Ortadoğu'daki oynak ve değişen siyasi zemin dikkate alındığında bu oldukça sıra dışıdır. Üçüncüsü, her iki ülkenin de Orta Doğu'nun kilit noktalarında yer alması ve dolayısıyla ittifakın jeopolitik önemine son derece katkıda bulunduğundan, bu ikili ittifak büyük önem taşımaktadır (Goodarzi, 2020, ss. 177-191). "NATO'nun doğuya doğru genişlemesi veya Orta Asya, Kafkasya veya Orta Doğu'daki krizlerde ABD'nin ve müttefiklerinin etkisinin artması hem Rusya hem de İran tarafından ulusal güvenliklerine tehdit olarak görülmektedir." (Al-Basre, 2023, ss. 1-2) Mevcut koşulların etkisiyle Rusya ve İran Suriye'de ortak hareket etmek

zorunda kalmıştır. Rusya ve İran'ın savaşa dâhil olma sebeplerindeki farklılıklar dikkate alındığında, Suriye bataklığı hem Tahran'da hem de Moskova'da var olan endişeleri artırmaktadır (Kozhanov, 2017, s. 122).

Suriye ve İran arasındaki ittifak, Ortadoğu'nun siyasi manzarasında kalıcı bir özellik haline gelmiştir. Ayrıca İran Devrimi'nden sonra başlangıcından bu yana sorunlu olan bölgedeki olayların şekillenmesi ve büyük değişimlere yol açması açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Hâkim görüşün aksine iki devlet arasındaki ittifakın özünde savunma amaçlı olduğu da söylenebilir. Bu durum bir dizi olay ve gelişmeye yanıt/tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerdeki en dikkat çekici olaylar; 1980'de Irak'ın İran'ı işgali ve Amerika'nın Orta Doğu'daki maceracılığıdır. İsrail'in Lübnan'ı 1982'de işgal etmesi de önemli bir gelişmedir. Zorunlu ittifakın 1980'lerdeki gelişimi ve sağlamlaşmasındaki kritik aşamalar, 21. yüzyıldaki uzun ömürlülüğüne de sebep olmuştur (Goodarzi, 2009, s. 12). Devlet düzeyindeki güçlü ilişkiler göz önüne alındığında, İran ve Suriye arasındaki kültürel diplomasi motivasyonlarının içeriği yakın işbirliğini de oluşturmaktadır. Bu işbirliği ise askeri ve ekonomik düzeyde giderek artmaktadır (Maltzahn, 2013, s. 27).

1990 ve 2020 arasında İran'ın dış politikasında bazı hususlar ön plana çıkmaktadır. İran ve Irak 1990'da sınır ilişkilerini yeniden kurdular ancak iki ülke arasındaki sınır hala tam manasıyla çözülebilmemiş değildir. Savaş esirleri ve Şattül Arap su yolu üzerinde seyrüsefer özgürlüğü/yönetimi ile ilgili sorunlar devam etmektedir. Bunları çözebilecek yazılı anlaşmalar henüz yapılabilmemiş değildir. İran, Basra Körfezi'nde BAE'nin hak iddia ettiği iki adayı yönetmektedir. Küçük Tunb (Arapça "Tunb Sughra", Farsça "Jazireh-ye Tonb-e Kuchek") ve Büyük Tunb (Arapça "Tub al Kubra", Farsça "Jazireh-ye Tonb-e Bozorg") adaları iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Hazar Denizi su sınırları Azerbaycan, İran ve Türkmenistan arasında henüz bir karara bağlanamamıştır. İran'ın İslam Devrimi'ni ihraç etme politikası Orta Doğu'daki birçok ülkeyi rahatsız etmektedir. Ümmü'l-Kura teorisi, [Mohammad Javad Laricani'ye göre İslam dünyasının/ ümmetinin çekirdeği ya da başat unsuru İran İslam Cumhuriyeti'dir.] siyasi eylemde tam bir pragmatizme eşdeğer görülerek eleştirilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin gerginliği azaltma politikası da her zaman işe yaramamaktadır. Mahmud Ahmedinejad'ın 2005 te öne sürdüğü "*Doğuya Bak politikası*", akıllara üç durumu getirmektedir: Doğu ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Batı ile ilişkilerin sınırlandırılması, Doğu ve Batı ile ilişkilerde simetrik denge, Doğu ve Batı ile ilişkilerde öncelikli olarak asimetrik dengedir. Fakat bu politika da İran'ın giderek daha çok yalnızlaşmasına yol açmıştır diyebiliriz.

Türkiye'nin Yüzüncü Yılı ve İran'ın Suriye-Orta Doğu Politikası

Türkiye'nin Cumhuriyet'in yüzüncü yılına girmesi, sadece iç politikada değil, dış politikada da önemli bir dönemektir. Bu çerçevede, İran'ın Suriye ve Orta Doğu politikaları Türkiye için kritik bir sınav alanı oluşturmaktadır. Suriye hem Türkiye hem İran için bölgesel çıkarların keşiştiği bir sahadır. Özellikle 2011'deki Suriye iç savaşı, her iki ülkenin farklı stratejik çıkarlar etrafında şekillenen tutumlarını derinleştirmiştir.

Türkiye, Suriye'deki istikrarsızlıktan doğrudan etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Milyonlarca mülteci Türkiye'ye sığınmış durumda olup sınır güvenliği tehdit altındadır. Türkiye, başta Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı harekâtlarıyla sınırlarını güvence altına almak ve Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG gibi unsurların etkinliğini kırmak amacıyla askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. İran ise Esad rejimini destekleyerek Suriye'deki nüfuzunu artırmayı hedeflemektedir. Türkiye, Esad rejimi karşıtı bir pozisyon alırken, İran bu rejimi ayakta tutma yönünde hareket etmiştir. Bu zıt tutumlar, Suriye sahasında Türkiye ve İran arasında zaman zaman gerilimlere neden olmaktadır.

Türkiye açısından İran'ın Orta Doğu politikaları, sadece Suriye ile sınırlı değildir. Irak'taki Şii nüfuzunu artırma çabaları, Lübnan'daki Hizbullah bağlantıları ve Yemen'deki Husilere olan desteği gibi geniş çaplı bir yayılma politikası, Türkiye'nin dikkatle izlediği gelişmeler arasında yer almaktadır. İran'ın mezhepsel temelli politikaları, Türkiye'nin Orta Doğu'da takip ettiği çoğulcu ve kapsayıcı yaklaşımla örtüşmemektedir. Buna karşılık, Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler ve enerji işbirliği, iki ülkenin siyasi görüş ayrılıklarına rağmen süregelmektedir. Özellikle doğalgaz ticareti, İran'ın Türkiye için önemli bir enerji tedarikçisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, iki ülkenin karşı karşıya geldiği birçok meseleye rağmen, diplomatik ilişkiler belli bir seviyede korunmaktadır.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasında İran'la ilişkiler, dengeli bir strateji gerektirmektedir. Türkiye, hem Suriye'deki güvenlik çıkarlarını korumaya çalışırken hem de İran'la ekonomik işbirliğini sürdürmek zorundadır. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel istikrar arayışını zorlu bir diplomasi sınavına dönüştürmektedir. İran'ın Suriye ile Orta Doğu politikasının temel dinamikleri, bölgesel nüfuzunu genişletme ve mezhepsel temellere dayanan Şii kuşağı oluşturma hedefleriyle şekillenmektedir. Suriye'de Esad rejimini destekleyerek, Akdeniz'e açılan stratejik bir koridoru güvence altına almayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Lübnan'daki Hizbullah ile Suriye üzerinden bağlantısını sürdürerek, İsrail'e karşı

caydırıcılık sağlamaktadır. İran'ın Irak'taki Şii milisler üzerindeki etkisi, Yemen'de Husiler'e verdiği destek ve Lübnan'da Hizbullah aracılığıyla güç projeksiyonu, Orta Doğu'daki genel nüfuz alanını artırmayı hedefleyen uzun vadeli bir stratejiyi yansıtır.

İran-Suriye ittifakı; Ortadoğu'da İran politikası

Suriye ve İran stratejik müttefiklerdir. İktidardaki laik Baas Partisi'nin Arap milliyetçi ideolojisi ile İran İslam Cumhuriyeti'nin pan-İslamcı politikaları arasındaki ideolojik çatışmaya rağmen, Suriye genellikle İran'ın en yakın müttefiki olarak gösterilmektedir (Bakri, 2023, ss. 1-2). Stratejik ittifak, Suriye'nin Baas yönetimindeki Irak'a karşı Arap olmayan İran'ın yanında yer aldığı İran-İrak Savaşı'ndan bu yana devam etmektedir. İki ülke dönemin Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e karşıydılar. Ancak Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail yanlısı politikalara da ortak bir husumeti paylaşmaktaydılar (Goodarzi, 2023, s. 5). Suriye, Lübnan'daki Hamas, Hizbullah ve Filistinli çeşitli gruplara silah göndermek için İran'la işbirliği yapmıştır. Bu ise Amerika'yı fazlasıyla kızdırmış ve rahatsız etmiştir. ABD, Birleşik Krallık ve Kanada kısmen Hizbullah'a verdikleri destek nedeniyle hem İran'ı hem de Suriye'yi terörizme destek veren ülkeler olarak ilan etmişlerdir (Goerment of Canada, 2012).

Suriye İç Savaşı sırasında İran, Rusya ile birlikte Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ı iktidarda tutmak için kapsamlı, pahalı ve bütünleşik bir çaba içerisine girmiştir (Fulton, 2013, s. 21). İran, Suriye, Irak ve Rusya merkezi Bağdat'ta bulunan bir terörle mücadele ittifakı da oluşturmuşlardı. Eylül 2022'de İran devlet medyası (İRNA), İran ile Suriye'den üst düzey yetkililerin, "petrol/ gaz alanında karşılıklı iş birliği" olasılıklarını tartıştıklarını, iki ülkenin ortak bir petrol ve gaz şirketi kurmayı düşündüklerini öne sürmüştür (İRNA, 2023, s. 2). Orta Doğu'da İran'ın politik mücadelesi Suriye ve Irak üzerinden şekillenmiş. İran'ın devlet hinterlandı ve güvenliğinin Şam'dan başladığına inanılmakta, Bu da iki ülkeyi kaçınılmaz olarak ittifak kurmaya itmiştir.

1979-1990 İran, Suriye ilişkileri

İran-Suriye ilişkileri, 1979 İran Devrimi'nden sonra düzelmiştir. Suriye'nin Mısır ile stratejik ittifakı, Mısır'ın İsrail ile yaptığı anlaşma nedeniyle yaklaşık aynı zamanlarda sona ermişti. Devrim Sonrası İran, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad için Suriye'nin bölgesel düşmanları olan İsrail ve Irak'a karşı yeni bir denge unsuru fırsatını temsil ediyordu. Ayrıca İsrail'in *Golan Tepeleri* üzerindeki hak iddiası Suriye'yi kızdırmaya fazlasıyla yetmekteydi (Britannica, 2008, s. 3). Bu arada yeni İran lideri

Ayetullah Humeyni, Suriye'yi Lübnan'daki Şii cemaatine bir çıkış kanalı olarak görmekteydi. Humeyni'nin yakın bir danışmanı olan İran'ın eski savunma bakanlarından Mustafa Çamran, Lübnan'da savaşma deneyimine sahipti ve güney Lübnan'daki nüfuzunu artırmak için İran'ın Esad ile ittifakını savunmuştu (Milani, 2013, s. 79). Alevi kademelerinin Suriye Baas Partisi içindeki baskınlığı/ sayısı artıkça; Esad 1980'lerde İran'ın Humeyni teokrasisi ile yakın bir ittifak kurmuştur (Roberts, 2015, s. 159).

İran ve Suriye hükümetleri arasındaki ilişki bazen *Direnış Ekseni* olarak tanımlanmaktadır (Goodarzi, 2013, s. 31). Suriye, Sovyetler Birliği ve Pakistan'dan sonra Şubat 1979'da kurulan İslam Cumhuriyeti'ni tanıyan üçüncü ilk Arap ülkesiydi (Goodarzi, 2013, s. 58).

Suriye, 12 Şubat 1979'da İslam Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır (Wallsh, 2013, s. 11). Fakat Humeyni yaşamı boyunca Suriye'yi hiç ziyaret etmemiştir. Çünkü Ayetullah Esad'ı gerçek bir Müslüman olarak görmemekteydi. Mevcut Cumhurbaşkanı Beşar Esad da dâhil olmak üzere Suriye'nin yöneticileri çoğunlukla Şii İslam'ın Alevi kolundandır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler dini nedenlere bağlı değildir. Çünkü Suriye laik bir devletken, İran ise bir İslam cumhuriyetidir. Bunun yerine, bağlar ortak siyasi ve stratejik noktalar üzerinden yürütölür (Milani, 2013, s. 80).

İran-Suriye ittifakının ilk büyük cephelerinden biri Irak'tı. İran-Irak Savaşı sırasında Suriye, Irak'a karşı Arap olmayan İran'ın yanında yer aldı. Bu nedenle Suudi Arabistan, Libya, Lübnan, Cezayir, Sudan ve Umman dışındaki bazı Arap ülkeleri onu izole etmiştir. Savaş sırasında İran'ın birkaç Arap müttefikinden biri olan Suriye, Iraklıları gelirden mahrum bırakmak için Irak'ın petrol boru hatlarından birisini de (Kerkük-Baniyas boru hattı) kapatmıştır. Suriye ayrıca İranlıları füze teknolojisi konusunda eğitmiş, İran'a 1986 ile 1988 yılları arasında çok sayıda Scud B füzesi sağlamıştır (Milani, 2013, s. 81). Suriye'nin savaş desteği karşılığında İran, 1980'ler boyunca Suriye'ye milyonlarca varil bedava ve indirimli petrol sağlamıştır. [Suriye'nin ürettiği petrol kendi kullanımına dahi tam olarak yetmemektedir]. Ayrıca Humeyni, 1982 Hama katliamını kınama konusunda devlet çıkarları nedeniyle bilerek çekimser kalmıştır (Milani, 2013, s. 79).

İki ülke arasındaki ikinci büyük iş birliği alanı, Lübnan İç Savaşı sırasındaydı. İran İslam Devrim Muhafızları, Suriye'nin yardımıyla Humeyni'nin ideolojisini yaymak ve İsrail'in 1982'de güney Lübnan'ı işgalini püskürtmek için Hizbullah'ı kurmuştur. İran ile Suriye, Hizbullah'ı İsrail'e karşı faydalı bir kaldıraç ve Lübnan meselelerinde daha fazla nüfuz sağlamanın bir yolu olarak görmekteydiler (Milani, 2013, s. 81).

İran ve Suriye'nin zaman zaman politik farklılıkları da vardır. 1980'lerin ortalarından sonlarına kadar İran, Lübnanlı Şiiiler arasında Hizbullah'ın gücünü maksimize etmeye çalışırken bile Suriye, Lübnan'daki İslamcı olmayan Şii Emel Hareketi'ne desteğini sürdürmekteydi. Hatırlayalım; İran, Saddam Hüseyin'i Kuveyt nedeniyle devirmek için Amerika liderliğindeki müdahale konusunda son derece kararsız olmasına rağmen Suriye, Irak'a karşı savaşmak için uluslar koalisyonuna katılmıştı (Takeyh, 2013, s. 134). Yine de bu anlaşmazlıklar hiçbir zaman iki ülke arasındaki ilişkiyi raydan çıkarabilecek bir tehdit oluşturmamaktadır.

Fars milliyetçiliğinin sık sık Şiiliğin bir dışavurumu olduğu dillendirilmektedir. Olivier Roy'a göre; oysa tarih daha karmaşıktır. İran İslam Devrimi, pan-İslamizm'i ve Üçüncü Dünya'nın devrimci hareketlerini desteklemeye odaklanmıştır, ancak öte yandan açıkça ifade edilmese de esas olarak Şii kartını oynamıştır. İlginç bir şekilde, 1992 yılına kadar İslami İran, sırf Sünni oldukları için Tacikler, Kürtler, Beluciler, Afgan Peştunlar gibi İran diline ve kültürel gruplarına karşı, hiçbir zaman kültürel ya da etnik dayanışma taktikleri kullanmamıştır (Roy, 1992, s. 217). Suriye'de mazlum Sünnilere karşı Alevi unsurların desteklenmesi bilinçli bir politikaydı. [İran, Azerbaycan Ermenistan savaşlarında çıkarları nedeniyle Şii Azerbaycan yerine tam tersine Hristiyan Ermenileri desteklemiştir].

İran İslam Cumhuriyeti rejimi İslami bir demokrasiye, hukuk düzenine ve sosyal adalete dayalı bir idareye dönüştürmeye yönelik talepleri önleyememektedir. "Abdülkerim Sürüş gibi İslami devlet sonrası liberal entelektüeller çok yetkili bir liderin kişisel otoritesi yerine hukuk düzenine dayalı müsamahakâr bir İslam toplumu kurmayı önermektedirler. Baskı altında olmasına rağmen güçlü ve ufku geniş bir basın vardır. 2000 yılındaki seçimler liberallere parlamentodaki sandalyelerin yüzde yetmişini kazandırmıştır fakat hala muhafazakârların iktidarı tarafından sekteye uğratılmaktadırlar." (Lapidus, 2010, s. 64) Bu minvalde muhafazakârların İslami devlete sadakatlerinin değişmediğini ileriki yıllarda da devam ettiğini söyleyebiliriz. "İran 21. Yüzyıla, Orta Doğu genelinde olmasa bile Basra Körfezi'nde büyük bir bölgesel güç olarak girmiştir. Ayrıca, yaklaşık 80 milyonluk nüfusuyla bölgenin en büyük ülkesidir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nde (OPEC) kilit role sahip ve dünyanın üçüncü büyük petrol üreticisidir. Aynı zamanda dünyanın üçüncü, hatta belki de ikinci en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip ülkesidir." (Abrahamian, 2008, s. 252). Bu da İran'ın günümüzde önemini sürdüreceği anlamına gelmektedir.

1990 ve 2020'lerdeki İkili İlişkiler

İkili ittifak, Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad'ın 2000 yılında Suriye cumhurbaşkanı olmasıyla derinleşti. Bu olayın ardından gelen Irak Savaşı, “Sedir Devrimi” [Bağımsızlık İntifadası] ve 2006 Lübnan Savaşı gibi olaylar Şam ile Tahran'ı birbirine yaklaştırmıştır. Esad bu süre boyunca diğer Arap güçleriyle olumlu ilişkileri sürdürmediği için Suriye, siyasi ve askeri destek babında İran'a giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir (Milani, 2013, s. 82). 16 Haziran 2006'da İran ve Suriye savunma bakanları, İsrail ile ABD'nin oluşturduğu “ortak tehditlere” karşı askeri işbirliği konusunda bir anlaşma imzaladılar. Anlaşmanın detayları belirtilmese de İran Savunma Bakanı Najjar; “İran, Suriye'nin güvenliğini kendi güvenliği olarak görüyor. Savunma kabiliyetimizin Suriye'nin savunma kabiliyetiyle aynı olduğunu görüyorum” demiştir. Ziyaret, İran'ın Suriye'ye askeri teçhizat satmasına da yol açmıştır (Pouladi, 2023, ss. 2-3). İran, askeri teçhizatın yanı sıra Suriye ekonomisine milyarlarca dolar yatırım yapmaya devam etmektedir (Swaminathan, 2007, s. 14).

İran şu anda Suriye'de çimento fabrikaları, otomobil montaj hatları, enerji santralleri ve silo inşaatları dâhil olmak üzere çeşitli endüstriyel projelerle uğraşmaktadır. Ayrıca İran'ın yakın gelecekte bir İran-Suriye Ortak Bankası kurmayı planladığına inanılmaktadır. [Ortak banka 2023'te kurulmuştur]. 17 Şubat 2007'de Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve Esad Tahran'da bir araya gelmişlerdir. Ahmedinejad daha sonra ABD ve İsrail'in İslam dünyasına yönelik komplolarına karşı savaşmak için bir ittifak kuracaklarını açıklamıştır (Stern, 2007, s. 3). Suriye İç Savaşı sırasında İran, sübvansiyonlu fiyatlarla Suriye'ye petrol sağlamıştır. Ocak 2023'te İranlı yetkililerin Suriye'ye artık İran petrolünü piyasa fiyatlarının altında satın alamayacaklarını söylediği bildirilmiştir (Reuters, 2023, s. 2). Mayıs 2023'te Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, iç savaşın başlamasından bu yana İran cumhurbaşkanlığı seviyesinde ilk ziyaret olmak üzere Şam'a gitmiştir. Ancak gezinin enerji ve elektrik sektörlerinde iş birliğini geliştirmeyi amaçladığı söylenmiştir. İran bölgede Suriye Irak ve kendisini kapsayan bir Şii Hilali kurmak istemektedir. Son yıllarda, İran tüm Şii Müslümanları tek bir bayrak altında birleştirmeye çalıştığından, bu terim İran'ın etkisi veya kontrolü altındaki bölgeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Öte yandan bu kavram, Ortadoğu'da Şiiilerin artan siyasi ağırlığını göstermektedir. Şii Hilali Bahreyn, Lübnan, İran, Irak, Azerbaycan, Suriye, Yemen ve batı Afganistan'ı içermektedir. Terim, Oniki Şia'ya ek olarak, Türkiye'deki İsmail'i, Zeydi, Suriye Alevi ve Bektaşî gruplarını da ihtiva etmektedir.

İran'ın bölgedeki pozisyonu 2024 Aralık itibariyle oldukça değişmiştir. Suriye'deki gelişmeler, İran'ın bölgedeki etkisini önemli ölçüde sarsmıştır. Beşar Esad rejiminin ani çöküşü ve Şam'ın kontrolünün kaybedilmesi, İran'ın "Direniş Ekseni" stratejisini zora sokmuştur. Yıllardır Esad yönetimini desteklemek için ciddi askeri ve ekonomik kaynaklar harcayan İran, rejimin çökmesiyle bu yatırımların karşılığını alamamıştır. Ayrıca, Lübnan'daki Hizbullah'a sağlanan lojistik desteğin Suriye üzerinden yürütüldüğü hat da kesintiye uğramış, bu durum İran'ın bölgesel nüfuzunu daha da zayıflatmıştır. Bunun yanı sıra, İsrail'in Suriye topraklarındaki İran hedeflerine düzenlediği saldırılar artmış, bu da İran'ın askeri varlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkede ise halk, Suriye'ye yapılan müdahalelerin ekonomik maliyetini sorgulamaya başlamıştır. Tüm bu gelişmeler, İran'ın "Şii Hilali" projesine yönelik hedeflerini zora sokarak Orta Doğu'daki stratejik hesaplarını yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır. Bu durum, İran'ın bölgedeki gücünü koruma çabalarını zayıflatmaktadır. İsrail, Suriye'de bir tampon bölge oluşturmaya çalışıp farklı stratejik hamleler yapmaktadır.

İsrail'in Suriye politikasının temel taşı, ulusal güvenliğini tehdit eden unsurları önceden tespit edip etkisiz hale getirmeye yönelik "önleyici müdahale" stratejisidir. Bu strateji, İran'ın Suriye'deki askeri varlığını sınırlandırmayı ve Hizbullah'a silah transferini engellemeyi hedeflemektedir. Ancak 2024 itibarıyla Suriye iç savaşının ardından ortaya çıkan çok kutuplu yeni dinamikler, İsrail'in politikalarını yeniden şekillendirmiştir. [İsrail, başka bir manada bölgeyi vaad edilmiş topraklar içinde görmektedir]. İsrail, uzun süredir Suriye'deki İran destekli milislerin ve silah depolarının bulunduğu alanlara yönelik hava saldırıları düzenlemektedir. 2024'te bu saldırılar, yalnızca İran'ın bölgedeki etkisini sınırlandırmak için değil, aynı zamanda Suriye'nin istikrarsızlığını İsrail'e sıçratmama amacı taşımaktadır. Ancak askeri hamlelerin sınırlarına ulaşılması, İsrail'i diplomasi, teknoloji ve ekonomik araçlarla hibrit bir strateji geliştirmeye zorlamıştır. İnsansız hava araçları ve siber saldırılarla desteklenen bir güvenlik ağı kurulmuştur. Bu, İsrail'in yüksek teknolojiyi savunma politikalarına entegre etme kapasitesini artırmıştır.

Suriye'nin 2023 sonrasında Rusya ve İran arasında artan ekonomik ile askeri iş birliği, İsrail'i bölgesel denklemler açısından kritik bir pozisyona yerleştirmiştir. İsrail, Rusya ile ilişkilerini korurken, İran'ın Suriye üzerinden kurmak istediği lojistik hatları kesmeye yönelik saldırılarını artırmıştır. Aynı zamanda Moskova'yı dengede tutacak bir yaklaşım benimseyerek, Rusya'nın Suriye'deki varlığına açık bir tehdit oluşturmaktan kaçınmıştır. Yaşanan olaylar İsrail'in çok katmanlı bir

denge siyaseti güttüğünü göstermektedir. İsrail'in Suriye politikasındaki güncel yaklaşımlar, yalnızca bölgesel bir güvenlik paradigması olarak değil, aynı zamanda küresel dengeleri etkileyen bir dönüşüm olarak görülmelidir. Hibrit stratejilerin geliştirilmesi, uluslararası iş birliklerinin artırılması ve bölgesel ekonomik entegrasyon girişimleri, İsrail'in Suriye politikasını özgün/ yenilikçi kılmaktadır. İsrail'in bu çok boyutlu stratejisi, yalnızca mevcut tehditleri yönetmekle kalmayıp, Ortadoğu'nun gelecekteki jeopolitik çehresini şekillendirme potansiyeline sahiptir.

Ortadoğu'da İsrail ve İran arasındaki ilişki, yüzeyde birbirine düşman iki ülkenin çatışması gibi görünse de bu dinamiğin derinliklerinde her iki tarafın da kendi iç ve dış politikalarını meşrulaştırmak için birbirini kullandığı dikkat çekmektedir. İsrail ve İran'ın karşılıklı çatışmaları, çoğu zaman danışıklı dövüş niteliği taşıyan hem kendi toplumlarını hem de küresel kamuoyunu manipüle etmeyi amaçlayan bir strateji olarak değerlendirilebilir. Bu durum, iki ülkenin gerilimden nasıl karşılıklı kazanç sağladığını göstermektedir. İran, İsrail karşıtlığını rejimin meşruiyetini koruma ve halk üzerindeki baskıyı artırma aracı olarak kullanmaktadır. İsrail'i "büyük şeytanın bir uydusu" olarak tanımlayan Tahran yönetimi, bu söylemle devrimci retoriği canlı tutmakta ve ekonomik sorunlardan halkın dikkatini uzaklaştırmaktadır. Öte yandan İsrail, İran tehdidini kendi iç siyasetinde güvenlik gerekçesiyle aşırı sağ politikaları güçlendirmek ve toplumdaki korkuyu diri tutmak için kullanmaktadır. İran'ın nükleer silah çalışmaları ve bölgedeki etkisi, İsrail'in güvenlik politikalarını meşrulaştıran en önemli unsurlardır.

İran ve İsrail arasındaki çatışmaların belirli sınırlar içinde kaldığı, geniş çaplı bir savaşa dönüşmediği dikkat çekmektedir. İsrail, Suriye'deki İran varlığını hedef alırken, bu saldırılar genellikle İran'ın stratejik altyapısını tamamen yok etme amacını taşımamaktadır. İran ise İsrail'e karşı retorik olarak sert bir tutum takınmakta, ancak doğrudan saldırıya geçmekten kaçınmaktadır. Bu durum, iki tarafın da çatışmayı kontrollü bir şekilde yönettiğini ve birbirlerinin varlığını bölgesel politikalarını güçlendirmek için kullandığını göstermektedir. İran ve İsrail arasındaki danışıklı dövüş, birbiriyle çelişen ideolojilerin değil, aynı zamanda birbirini besleyen çıkarların bir ürünüdür. Bu politikaların eleştirisi, sadece iki ülkeye değil, bu gerilimi bölgesel ve küresel çapta çıkar sağlamak için kullanan tüm aktörlere yöneltilmelidir. Kalıcı bir barış için bu yapay gerilim sarmalının deşifre edilmesi, halkların gerçek taleplerine öncelik verilmesi gerekmektedir.

İRNA Haber Ajansı Haberleri

Islamic Republic News Agency- İRNA Haber Ajansı haberleri incelendiğinde 2023 yılı itibariyle iki ülke arasındaki ilişkilerin bazı başlıklar altında verildiği görülmektedir. Bunlar iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutunu anlamak açısından bize yardımcı olacaktır. Haber başlıkları: “Türkiye, Suriye, İran ve Rusya, iki komşu arasında on yılı aşkın süredir gergin olan ilişkilerin ardından Şam ve Ankara arasındaki ilişkileri geliştirmek için bir yol haritası belirleme konusunda anlaşılabilir”, “Türkiye-Suriye uzlaşması için koşullar olgunlaştı”, “İran’ın komşu ülkelere aylık petrol dışı ihracatı %7 arttı”, “Bakan, İran’ın Suriye’nin savunma altyapısını yeniden inşa etmesine yardım etmeye hazır olduklarını söyledi”, “Moskova dörtlü toplantısı: Suriye’nin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmeli”, “İran Dışişleri Bakanı: Suriye-Türkiye görüşmeleri bölgesel güvenliğe fayda sağlayacak”, “ABD’nin Suriye’den çıkarılması”, “Reisi, İran Kızılay’ının Türkiye ve Suriye felaketlerinde oynadığı rolü selamlıyor”, “İran Dışişleri Bakanı, Rusya’da yapılacak bir sonraki Suriye toplantısına katılacak”, “ Hamas, Suriye’nin Arap Birliği’ne dönüşünü memnuniyetle karşıladı”, “Arap Dışişleri Bakanları Suriye’nin Arap Ligi’ne dönmesi konusunda anlaşılabilir”, “Düşmanlar İran gemilerini tehdit etmeye cesaret edemez”, “Lübnan, Suriye’nin Arap Birliği’ne dönmesini istiyor”, “Analist: Reisi’nin Suriye ziyareti ikili ilişkilere sarsılmaz bağlılığın sinyalini verdi”, “Cumhurbaşkanı Reisi: İran her zaman Suriye’nin yanında olacak”, “Suriye ve İran yakında Şam’da imzalan Malları değiş tokuş edecekler”, “ABD’nin Suriye’deki kirli savaşına karşı direnişin zaferi” [İran kendi pozisyonunu Suriye’de bir direniş olarak görmektedir.], “İran ve Suriye, Başkanlık Divanı’nın sonunda ortak açıklama yaptı”, “Reisi’nin Suriye ziyareti”, “Pres. Reisi, Suriye ziyaretini; ilişkilerin artmasında dönüm noktası olarak nitelendirdi”, “Reisi, 2 günlük Suriye ziyaretinin ardından Tahran’a döndü”, “Başkan Reisi, Tahran’a gitmek üzere Şam’dan ayrıldı” vb. Suriye ve İran’ın ne kadar yakın iş birliği içinde olduğunu bize fazlasıyla göstermektedir. Siyonist rejim, ABD dâhil İran ve Suriye’nin düşmanlarıdır. Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi’nin Suriye gezisinden pek memnun olmasa da diğer yandan özellikle Arap dünyasındaki Suriye’nin tekrar eski konumunu kazanmasını desteklemektedir/ istemektedir. İslam dünyasını birleştirme ve ana düşman İsrail’e karşı koyma alanındaki önemli gelişmelerde iki ülke arasındaki yakınlaşmayı bir dönüm noktası olarak görmektedir. Görünen o ki bu gezi sadece İran-Suriye ilişkileri açısından önemli değil, aynı zamanda İslam dünyasında da önemli bir etkiye sahip olduğunu düşündürmektedir.

İran'a Dair Birkaç Mütalaa

Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı"nda "Suriye halk ayaklanması İran'ın konumunu tehdit etmektedir. Ayaklanma bastırılırsa ve Esad iktidarda kalmayı başarır, Suriye tamamen İran etkisi altına girecek" demektedir. "Şimdiki kritik zamanda İran'a en büyük destek Suriye'den gelmiştir" (Sinkaya, 2011, s. 39) şeklinde bir değerlendirme de bulunmaktadır. Elif Polat ve Mehmet Kaya tarafından ise "İran'ın Suriye Politikası"nda "2003 Irak işgali, bölgesel siyasette yeni şüpheli güçlerin ortaya çıkmasına ve İran-Suriye ittifakının güçlenmesine yol açtı. 2011 Arap Baharı ile iç savaşa sürüklenen Suriye'de İran, Esad rejimine her türlü yardımı yaparak isyancıların yıkıcı etkisini kırmaya devam ediyor," (Polat, & Kaya, 2023, s. 15) değerlendirilmesi yapılmıştır. Melih Kazdal'ın "İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak" makalesinde "İran'ın Suriye iç savaşında Esad rejimine verdiği destek ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarında tartışılıyor. Son olarak İran hükümetinin muhaliflere karşı tutumu değerlendirilmektedir. Kısaca İran'ın Suriye politikası, bölgedeki kazanımlarını sürdürmeyi ve stratejik hedeflerini yıllar sonra da gerçekleştirmeyi hedefliyor" (Kazdal, 2018, ss. 1-18) şeklinde açıklanmıştır. Suriyeli gazeteci-yazar Fayez Sara; "Son on yılda Suriye'ye dış müdahale çok yönlü oldu. Rusya müdahalesi doğrudan sonuçları açısından değerlendirildiğinde, İran'ın müdahalesinin diğer tüm müdahaleler arasında en derin ve kapsamlı olduğunu göstermektedir" (Sara, 2021, s. 3) tespitini yapmıştır. Ömer Göksel İşyar ve Esra Nur Akkuş, "Arap Baharı sürecinde İran - Suriye ilişkileri (2011-2018)" çalışmasında: "Mart 2011'de Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla zor durumda kalan Esad rejiminin en büyük destekçisi İran oldu. İran 30 yıldır Suriye ile ittifak halinde ama desteği bu ittifakın çok ötesinde. Onun için Suriye rejiminin bekası kendi güvenliği meselesiydi. İran, izlediği siyaset uyarınca Suriye hükümetine her türlü askeri, diplomatik ve ekonomik yardımı sağladı. Hükümeti ayakta tutmak için tüm imkânları seferber etti. İran'ın Suriye politikasının ılımlı politikasıyla öne çıkan Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani döneminde bile zayıflamaması, ikili ilişkilerin temellerinin sorgulanması anlamına geliyordu" (Akkuş, 2021, s. 9) değerlendirilmesini yapmıştır.

İran Suriye İlişkilerine Dair İngilizce-Rusça Neşriyatın Değerlendirilmesi

Jubin M. Goodarzi, "Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East" ta [Suriye ile Persiya: Ortadoğu'da Diplomatik İttifak ve İktidar Siyaseti] Suriye ve İran arasındaki ittifakın Ortadoğu'nun siyasi manzarası üzerinde kalıcı bir özellik olduğunu söylemektedir.

Dahası, İran Devrimi kuruluşundan bu yana, olayların şekillenmesi ve bu sorunlu bölgede büyük değişikliklerin meydana gelmesi açısından önemli bir etkisi olmuştur. Çalışma, hâkim görüşlerin aksine iki devlet arasındaki ittifakın doğası gereği esasen savunmacı olduğunu göstermektedir. Bu savunmacılık Başta Irak'ın 1980'de İran'ı işgali, İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgali ve ABD'nin Orta Doğu'daki maceracılığı gibi pek çok olay ve gelişmeye yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Kitap, 1980'lerde kurulan ittifakın evrimini ve pekiştirilmesindeki kritik aşamaların izini sürmektedir. 21. yüzyıla kadar uzun ömürlülüğüne dair açıklamalar sunmaktadır (Goodarzi, 2009, s. 7). Kerry Patton, *"The Syria Report: The West's Destruction of Syria to Gain Control Over Iran"* ı yazmıştır. [Suriye Raporu: Batı'nın İran'ı Kontrol Altına Almak için Suriye'yi Yok Etmesi] Sofrep'teki Özel Harekât ekibi tarafından yazılan *Suriye Raporu*, Suriye'de ortaya çıkan dram ve huzursuzluğun köklerinin perde arkasına bir bakış yapıyor. Kerry Patton, istihbarat topluluğundaki kaynaklardan gelen bilgilere dayanarak, tarihsel vaka incelemeleri ve sahadaki varlıkları kullanarak ABD'nin bölgedeki gizli tarihini ortaya koymaya çalışıyor. Kitap; ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası İran'la olan eski ittifaklarına, Suudi prenslere yapılan gizli operasyonlara, İran-Kontra meselesinin inceliklerine, Libya'daki Kaddafi'nin devrilmesine kadar değişik konulara açıklama getirmeye çalışıyor (Patton, 2013, s. 4).

Nadia von Maltzahn, *"The Syria-Iran Axis: Cultural Diplomacy and International Relations in the Middle East"* ta [Suriye-İran Ekseni: Ortadoğu'da Kültürel Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler] 1979 İran Devrimi'nden bu yana Suriye ile İran arasındaki yakın ittifakın iki devlet arasındaki jeopolitik çıkarlara dayanması ve genellikle direniş diliyle çerçevelenen otuz yılı aşkın bir süredir devam etmesi olgusuna dikkat çekilmiştir. Devlet düzeyindeki güçlü ilişkileri göz önüne alındığında, Suriye ve İran'ın her biri halkların yakınlaşmasını da teşvik etmeye çalışıyorlardır. Kitapta; Suriye-İran Ekseni, iki ortağın dünya görüşleri, siyasi bakış açılarını birleştirmede ne derece başarılı olduklarını belirlemek için Suriye ile İran arasındaki kültürel diplomasiinin motivasyonlarının içeriği ve erişimi de incelenmektedir. Nadia von Maltzahn, devlete yönelik bir kültürel değişimin Ortadoğu'daki ikili ilişkileri ne ölçüde geliştirebileceğini analiz ederek, bölgede dış politika ve diplomasiinin oluşumunun benzersiz bir analizini sunmaktadır (Maltzahn, 2013, s. 285). Paul Antonopoulos ve Drew Cottle, *"Syria: The Hegemonic Flashpoint between Iran and Saudi Arabia?"* da [Suriye: İran ve Suudi Arabistan arasındaki Hegemonik Parlayan Yıldız mı?] Suriye çatışması, Suudi Arabistan ile İran arasındaki bölgesel mücadeleye sebep olan bir savaştır. Bu ise stratejik hedefi ve rekabeti olan yeni bir tür savaştır. Bu rekabet; Suriye hükümetini yenmek

için Siyonizm ile ittifak kuran Batı emperyalizmi ile 'Direniş Eksenini'ni oluşturan Hizbullah, Suriye ve İran arasındaki daha geniş ideolojik ve askeri çatışmanın bir parçasıdır. Bu, bölgesel egemenliğe ulaşma arayışıdır. Suudi Arabistan ile İran arasındaki bölgesel rekabete ilişkin bu sorun Suriye ihtilafının doğasını ve dinamiklerini anlamamızın merkezinde yer almaktadır. Savaşın analizinde bu çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Başka herhangi bir analiz çoğu zaman Sünni-Şii bölünmesine odaklanmıştır. Bu kitabın araştırdığı şey altta yatan rekabetin emperyalizmi, bölgesel hegemonyayı ve kaynak rekabetini içeren çok daha derin köklere sahip olduğudur (Antonopoulos ve Cottle 2017, s. 134).

Bruce Cumings'in, *"Inventing the Axis of Evil: The Truth About North Korea, Iran, and Syria"* de [Kötülük Eksenini İcat Etmek: Kuzey Kore, İran ve Suriye Hakkındaki Gerçek] "Suriye hakkında bildiğimiz önemli şey, Suriye'de neler olup bittiğini gerçekten bilmememizdir," (Cumings, Abrahamian, Maoz, 2004, s. 160) denilmektedir. Yani aslında bu despotik rejimlerde kötülük eksenini Batılılar tarafından kontrollü bir şekilde icat edilmiştir. Bu despotik rejimler hakkında hiçbir şey görüldüğü gibi olmayabilir. [Hatta bir yanılsamadan ibaret bile olabilir.] Kötülük/şer eksenini icat etmek, gerçeğin bazılarının inandığından çok daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Ehud Eilam, *"Israeli Strategies in the Middle East: The Case of Iran"* da [Ortadoğu'da İsrail Stratejileri: İran Örneği] İsrail-İran çatışması ve bunun ABD, Arap devletleri üzerindeki etkileri hakkında derinlemesine bir tartışma sunmaktadır. İran'ın nükleer silah üretme planı da dâhil olmak üzere emelleri göz önüne alındığında İsrail'in bu duruma sessiz kalması düşünülemez. Kitap aslında İsrail'in İran'ı ve ortaklarını nasıl ele aldığına dair bir yaklaşımdır. Eilam, İran-İsrail-Arap üçgeninin karmaşıklığını açıklarken, ABD'nin bu konuda İsrail'e nasıl yardımcı olabileceği konusunda önerilerde bulunuyor. Ayrıca olayları askeri faktörler açısından İsrail lehine yorumlamaktadır (Eilam, 2022, s. 242).

Marius Deeb, *"Syria, Iran, and Hezbollah: The Unholy Alliance and Its War on Lebanon"* da ["Suriye, İran ve Hizbullah: Kutsal Olmayan İttifak ve Lübnan'a Karşı Savaş"] Suriye ve İran'ın Lübnan üzerinden yürüttüğü savaş değerlendirilmiştir. Ayrıca Lübnan'ın 2005 ve 2009 parlamento seçimleri üzerindeki etkisi açıklanmıştır (Deeb, 2013, s. 84). Laurence Louër, *"Sunnis and Shi'a: A Political History"* de [Sünniler ve Şia: Siyasi Bir Tarih] İslam dünyasını kapsayan kapsamlı bir tarihsel anlatıda, Sünni-Şii bölünmesinin hiçbir zaman sadece ardılık konusunda bir anlaşmazlık olmadığını göstermektedir. Sünniler ve Şia, geçmişte kışkırtıcı bir şekilde, günümüz çatışmalarının tarihsel kökenlerine ihtiyaç duyulan

perspektifi sunmaktadır (Louër, 2020, s. 240). Sünni-Şii ayrımının çeşitli bölgesel bağlamlarını tartışan Louër, Irak, Pakistan, Suudi Arabistan, İran, Yemen ile Lübnan gibi ülkelerdeki toplumları ve siyaseti nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. İran ve Sudi Arabistan tıpkı Suriye’de olduğu gibi Yemen’de de vekâlet savaşını sürdürmektedirler. David W. Lesch, *“Syria: A Modern History”* de [Suriye: Modern Bir Tarih] herkesçe günümüz Suriye’si tümünden yanlış bilinen bir ülkedir. Ülke uzun süredir; iç savaş, kısır mezhepçilik ve büyük insani krizlerle anılmaktadır. Fakat bir zamanlar zengin ve çok kültürlü bu toplum, yirmi birinci yüzyılın en yıkıcı/ acımasız çatışmalarından birinin yeri olarak nasıl ortaya çıkmıştır, asıl bunu anlamamız gerekmektedir. Uluslararası üne sahip bir Suriye uzmanı olan David Lesch, bu kitabında; okuyucuyu Osmanlı İmparatorluğu’nun sonundan mevcut iç savaşa kadar olan dönemdeki yüz yıllık aydınlatıcı bir yolculuğa çıkarmaktadır. Ortaya koyduğu Suriye kimliği, geçtiğimiz yüzyılın yörüngesinde çok önemli bir rol oynamış kırık bir mozaiktir. Ortadoğu’daki bu önemli ülke ancak Suriye tarihinin karmaşıklıkları ile zorlukları anlaşıldıktan sonra yeniden inşa edilmeye ve iyileşmeye başlayabilir (Lesch, 2019, s. 160). Husayn Agha, *“Syria and Iran”* da [Suriye ve İran] 1970’lerin sonlarında Şam ve Tahran arasında ortaya çıkan stratejik ilişkilere değinmektedir. Bu ilişki Ortadoğu siyasetinin en az kavranan yönlerinden biri olmaya devam etmektedir. Agha’ya göre bu ilişki eğer iyi kavranabilirse Ortadoğu yeniden inşa edilmeye ve iyileşmeye başlayacaktır (Agha, 1995, s. 126). Owen Sirrs, *“Iran’s Qods Force: Proxy Wars, Terrorism, and the War on America”* da [İran’ın Kudüs Gücü: Vekâlet Savaşları, Terörizm ve Amerika’ya Karşı Savaş] geleneksel savaş veya aşırı uçlarda nükleer savaş planlamasının kesinliklerine değinmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, ABD savunma planlamacıları için zorlu yeni bir çağ başlatmıştır. Kitapta İran İslam Devrim Muhafızları Birliği’nin seçkin gizli kanadı olan Kudüs Gücü incelenmiştir. Owen Sirrs, İran’ın Ortadoğu üzerindeki hegemonyası arttırmak için geleneksel olmayan savaşı nasıl kullandığını analiz etmiştir. İran, ekonomik gücü her ne kadar olmasa da gizli savaşını Suriye, Lübnan ve Yemen gibi bölgelerde hala sürdürmektedir. Lübnan, Irak, Suriye ve Yemen’deki İran’ın gizli eylemleri (mücadelesinin) örnekleriyle açıklanmıştır. Yazara göre İran 2021’de bölgesel liderliğe son üç yüz yılın herhangi bir zamanından daha yakın gözükmektedir (Sirrs, 2022, s. 384). Bu tarz kitapların çoğunda Amerikan paradigmasına binaen İran öcü bir devlet gibi gösterilmektedir.

Ahmedov Vladimir Murtuzoviç, *“Siriyskiy krizis i bor’ba Irana za Blizhniy Vostok; 1990- 2020 ye gody”* (Murtuzoviç, 2022, s. 272) [Suriye Krizi ve İran’ın Orta Doğu Mücadelesi; 1990-2020’ler. Bu eserde Suriye kirizine

sadece İran açısından bakılmıştır.] monografisi; İran'ın Suriye ile Irak'taki silahlı operasyonları, Orta Doğu politikası ve bu bağlamda Irak'a ilişkin yenilikçi/ kapsamlı bir çalışmadır. Murtuzoviç, Suriye krizinin neden olduğu Ortadoğu mücadelesine yoğunlaşmıştır. Kitap, Suriye, Irak, Lübnan ile Basra Körfezi'ndeki Arap monarşilerindeki politikası örneğinden hareketle İran'ın Orta Doğu mücadelesinin nedenleri, doğası ve sonuçları hakkında kapsamlı bir çalışma içermektedir. Sunulan monografi, bilimsel yeniliği, çok çeşitli kaynakların kullanımı, belgesel, Rusça, İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça arşiv materyalleri ile diğer eserlerden ayırt edilmektedir. Çalışmanın sonuçları İran'ın Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni davranış modeli hakkında fikir vermektedir. Rusya'nın güney bölgesini kapsayan komşu ülkelerdeki çıkarları araştırılmıştır. V. M. Akhmedov'un çalışması ise Rusya dışişleri departmanları için pratik olarak önemlidir ayrıca uzmanlık dersleri sırasında kullanılmaktadır. Kitap aynı zamanda geniş bir okuyucu kitlesine yöneliktir. İçindeki konulara göz attığımızda; İran-Suriye İttifakı, Suriye krizinin değişim faktörü olarak İran'ın Ortadoğu'daki politikaları, Tahran'ın etkileşim özellikleri; kriz koşullarında Şam ve Bağdat, Suriye - Irak'ta askeri operasyonun temel sonuçları ve Jeopolitik boyutu, Bölgesel ve uluslararası boyutta Suriye çatışmasının katılımcıları, Türk-İran ilişkileri ışığında «Suriye normalleşmesi» sorunları, İran'ın Arap monarşileri ile ilişkileri, İsrail'in bölgedeki durumu konuları işlenmiştir. Gromova Anna Viktorovna'nın "*Iran i yego sosedi: Uchebnoye posobiye*" sı [İran ve Komşuları] Fars dilini çeşitli uzmanlıklar çerçevesinde inceleyen oryantalistlere yönelik bir çalışmadır. İranla ilgili bölgesel araştırmalar, filoloji, tarih ve siyaset bilimi, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin ekonomik gelişimi vb. konular ele alınmaktadır (Viktorovna, 2021, s. 9). Kitapta ayrıca modern İran yaşamının gerçekleri ulusal haber kaynakları üzerinden değerlendirilmektedir. Kitap şarkiyat öğrencilerinin ikinci veya üçüncü sınıf öğrencileri için tasarlanmıştır. D. Yu. Bazarkina, Ye. A. Vinogradova, A. V. Manoylo, Ye. N. Pashentsev, G. Saymons'un "*SSHA, Siriya i Iran: Liviyskiy stsenariy pootoryayetsya*" da [ABD, Suriye ve İran: Libya senaryosu tekrerrür ediyor] Uluslararası ilişkilerin modernleşmesi koşullarında siyasi çatışmaların yönetimi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki renkli devrimler: Unsurlar mı yoksa kontrollü kaos mu, ABD Stratejik İletişimi, İletişim Yönetimi ve İnsani Savaş Planı, ABD Stratejik Oyununda Suriye ve İran, Ortadoğu'da Stratejik İletişim: Batı ile Bilgi Savaşı vb. konulara Rus perspektifinden değerlendirmeler yapılmıştır (Bazarkina, Vinogradova, Manoylo, Pashentsev and Saymons, 2015, s. 500).

İran kuvvetlerinin ve müttefik grupların askeri varlığı, esas olarak Suriye'nin orta ya da güneydoğu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Aynı

zamanda Halep, Lazkiye, Tartus ve Haseke gibi vilayetlerde çok az ya da hiç yoktur. Aralık 2019 itibarıyla, İran'ın karadaki askeri varlığı nedeniyle en büyük etkisi Deyrizor ve Humus vilayetlerinde bulunmaktadır. Özellikle Lübnan ile Suriye Hizbullahı, Kudüs, Liva Fatimiyun güçleri, bazı Iraklı Şii milislerin güçleri Deyrizor ve Humus'ta temsil edilmektedir. İran'a sadık güçler oluşturma girişimleri bazen Suriye'nin hükümet yanlısı güçleriyle çatışmalara yol açmaktadır. Bu vilayetlerdeki askeri varlığın stratejik önemi, ABD birliklerinin Haseke vilayetinde ve Humus'un güneydoğusunda konuşlandırılmasının yakınlığıyla açıklanmaktadır. Ayrıca 2019'da Irak'ın İran yanlısı Şii milisleri "Fetih Koalisyonu", "Bedir Örgütü", "Kataib Hizbullah (Hizbullah Tugayları)", "Asaib Ehl el-Hak (Hak Sahipleri Birliği)", "Sadr Hareketi" ve "Seraya Aşura" arasında Suriye'nin batı sınırı boyunca Tel Safuk kontrol noktasına yakın bölgelerde IŞİD parçalarıyla çatışmalar yaşanmıştır. Şii milislerin katılımıyla Akashat sınır bölgesi "Harakat al-Abdal", "Ensar Allah el-Awfiya Hareketi", "Seraya el-Cihad" vb. yapılar oluşmuştur. Daha az ölçüde, İran etkisi Deraa, Hama, Halep ve Er Rakka vilayetlerine kadar uzanmaktadır. 2018'de Suriye'nin güneyindeki Deraa'da Devrim Muhafızları güçleri ve Fatimiyyun Tugayı, Liva el-İmam Hüseyin gibi İran yanlısı Şii milislerin yanı sıra Lübnan Hizbullah güçleri, hükümet yanlısı SAR güçleri ve Temmuz 2018'e kadar süren silahlı muhalefete yönelik taarruzda Suriyeli Şii gruplar yer almıştır. Suriye'de İran yanlısı güçler (çoğunlukla Hizbullah) hala bulunmaktadır. Bunlar ile Suriye'nin 5. Taarruz Kolordusu arasında nüfuz rekabeti vardır. Hükümet ordusu - seçkinler Rusya Federasyonu ve İran tarafından desteklenen tamamı gönüllülerden oluşan bir birimdir. İdlib bölgesindeki El-Fua ve Kefraya yerleşimleri, 2015-2018 kuşatması sırasında ağırlıklı olarak Şii nüfusa sahip birkaç yerleşim yeriydiler. Bu yerler Hizbullah savaşçıları tarafından savunulmuştur. Aralık 2019 itibarıyla İdlib, Suriye muhalefetinin çok sayıda silahlı destekçisinin bulunduğu son il olmaya devam etmiştir. Türkiye yanlısı İslamcı gruplar ile eski El-Nusra güçlerinin eyalette en büyük etkiye sahip olmasına rağmen, Hama, Halep ve Rakka gibi komşu vilayetlerde önemli sayıda İran gözlem noktası yoğunlaşmış durumdadır. Buna ek olarak, birçok Batılı kaynağa göre 2015'ten beri Devrim Muhafızları'nın düzenli kuvvetleri ve Kudüs özel biriminin yanı sıra Lübnan Hizbullahı, Iraklı Şii milisler, Liwa Fatemiyun ve yerel gruplar tarafından kontrol edilen müfrezeler Lübnan Hizbullahı, İsrail ile doğrudan karşı karşıya gelme hedefiyle Golan bölgesinde yeni bir cephe açmaya çalışmaktadırlar. Doğu Suriye'deki aşiret bölgeleri, kendilerine sadık Baggara aşiretinin varlığı; yerel aşiretlerin temsilcilerinin Şii örgütlere tekrar katılma vakaları nedeniyle İran ve İran yanlısı güçler

için potansiyel olarak ilgi çekici kabul edilmektedir (Bogacheva, 2020, ss. 74-80).

Sonuç

Orta Doğu barışı Suriye'den geçmektedir. İran, Beşar Esad rejimiyle temaslarını sürekli arttırmıştır. İki ülkenin yakınlaşması Türkiye'nin çıkarlarıyla uyuşmamaktadır. ABD'nin her iki ülke üzerindeki artan baskısı nedeniyle son yirmi yılda Suriye ile İran arasında yakınlaşma adeta bir kenetlenmeye dönüşmüştür. 2011 yılında Suriye krizinin başlaması ile ikili ilişkiler stratejik bir nitelik kazanmıştır. İran liderliğinin Suriye Arap Cumhuriyeti'nde (SAR) izlediği politika, her biri Orta Doğu bölgesindeki değişen duruma göre ayarlanmış birkaç aşamadan geçmiştir. İran'ın Suriye krizine müdahalesinin evrimi, İran'ın Suriye'deki askeri-politik, ekonomik ve bölgesel çıkarları çerçevesinde gelişmiştir. İran'ın resmi olarak Şam ile yakın işbirliği Beşar Esad tarafından kontrol edilmeyen bazı Suriye bölgelerindeki konumunun güçlendirilmesinde yardımcı olmuştur. Böylece İran İslam Cumhuriyeti, çatışma sonrası Suriye'deki nüfuzunun korunmasını garanti altına almak istemiştir.

İran hükümetinin rejim kontrolündeki bölgelerde izlediği politika, zaman zaman tüm Suriye çatışması boyunca değişikliklere uğramıştır. İran'ın Suriye krizine müdahil olma derecesi şimdiye kadar farklı birkaç aşamadan geçmiştir. Beşar Esad hükümeti tarafından İran'ın Suriye'deki kalıcı bir askeri varlığı şartlı/ kısmen onaylanmıştır. Çatışmanın mevcut durumunda Tahran tarafı için nihayete erdiği görülmemektedir. Bölge dışı oyuncuların aksine, İran'ın güvenliği Suriye'deki durumla çok daha yakından bağlantılıdır. İran'ın güvenlik alanındaki çıkarlarının gözetilmesini sağlayabilecek tek yerel güç Beşar Esad hükümetidir. Suriye Geçici Hükümeti ve müttefikleri, kontrolleri altındaki bazı bölgeleri henüz iade etmemiştir. Buna göre Tahran ile ona yakın Şii grupların kendilerine dost Suriye güçleriyle temaslarını kaybetmeden Suriye'deki konumlarını güçlendirmeleri ve ülkenin parçalanmasına hiçbir şekilde izin vermemeleri onların kendi menfaatlerinedir.

Tahran, sahada tutunmak ve Suriyeli aşiretlerin desteğini almak için sürekli girişimlerde bulunmaktadır. İran'la müttefik olan Şii grupların da yakın gelecekte buradan ayrılması veya dağıtılması pek olası değildir. Büyük ihtimalle nüfuzlarını koruyacaklar ve Tahran'ın politikasının yönlendiricileri olarak hareket etmeye devam edeceklerdir. Dolayısıyla İran'ın yakın gelecekte Suriye'deki öncelikleri ve beklentileri bölgesel duruma bağlı olacaktır. Bu durumda, düşmanlar ve potansiyel müttefikler hakkında önceden belirlenmiş fikirler belirleyici faktör haline gelmiştir.

Ancak gelecekte İran'ın geleneksel düşmanlarına ek olarak yeni düşmanları olabilir.

Tahran'ın çıkarları, Suriye muhalefetine etkilerini artırmaya çalışan Ankara ve Moskova'nın görevleriyle zaten kısmen çelişmektedir. Geçtiğimiz günlerde Türkiye, İran, Suriye ve Rusya dış işleri bakanları bir araya gelmişlerdir. Katılımcılar ayrıca, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için dört ülkenin savunma bakanlıkları ve istihbarat birimleriyle koordinasyon içinde Dışişleri Bakan Yardımcılarının bir yol haritası hazırlama talimatı verilmesi konusunda da mutabık kalmışlardır. Bakanların görüş alışverişleri olumlu ve yapıcı bir atmosferde geçmiştir. Bildiride katılımcılar ayrıca UNSCR 2254 uyarınca ve Astana formatı çerçevesinde kabul edilen resmi açıklamalara da uymuşlardır. Bakanlar ortak bildiriye, Türkiye ile Suriye arasındaki devletlerarası ilişkilerin yeniden canlandırılmasını kabul etmişlerdir. Türkiye, Rusya, Suriye ve İran Dışişleri Bakanları, Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için bir yol haritası çizmeye karar vermişlerdir. Bakanlar, Suriye'nin toprak bütünlüğünün egemenliğine, her türlü terörizme ve tezahürüne karşı mücadeleye olan bağlılıklarını yeniden teyit etmişlerdir. Türkiye'nin yüzüncü yılında; geçen Suriye Savaşı'nın ve Suriye Krizi'nin tüm olumsuz etkileri/ yaraları Türkiye önderliğinde sarılmaya-kapatılmaya çalışılmaktadır. İran'ın Orta Doğu mücadelesi kimi zaman Türkiye'yi rahatsız etse de ortak payeler bulma noktasında iki ülkenin dış işleri ve dış politika uzmanları bölge konusunda somut adımlar atılabilecek bir zeminin oluşması için çabalamaktadır.

İran'ın Orta Doğu ile ilişkileri karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. İran, coğrafi konumu, tarih boyunca sahip olduğu kültürel etkiler ve stratejik çıkarları nedeniyle Orta Doğu'da önemli bir oyuncudur. İran, tarih boyunca Pers İmparatorluğu gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle, İran'ın Orta Doğu ile tarihi, kültürel ve dil bağları vardır. İran'daki İslam Devrimi, 1979'da gerçekleşti. Bu devrim, İran'ın dış politikasını temelde değiştirdi ve ülkeyi bir İslam cumhuriyetine dönüştürdü. Devrim sonrası, İran'ın bölgede etkin bir rol oynamaya çalıştığı bir dönem başladı. İran, çoğunlukla Şii Müslüman bir nüfusa sahiptir, ancak bölgedeki birçok ülke Sünni Müslümanlar tarafından yönetilmektedir. Bu durum, İran'ın bölgesel rekabetlerde Şii gruplarla bağlar kurmasına ve desteklemesine neden olmuştur. İran, Lübnan'daki Hizbullah'a güçlü bir destek sağlamaktadır. Hizbullah, İran'ın bölgedeki nüfuzunu artıran önemli bir unsurdur. İran, 2003'teki Irak Savaşı sonrasında Irak'taki Şii nüfus üzerinde etkisini artırmıştır. Aynı zamanda, Irak'ın içişlerine de dolaylı olarak müdahale etmiştir.

İran, Suriye'deki iç savaş sürecinde Beşar Esad rejimini desteklemiştir. Bu, İran'ın bölgedeki stratejik çıkarlarına uygun bir politika olarak görülmektedir. İran'ın, Yemen'deki Husi isyancılarına destek verdiği ve bölgedeki çeşitli aktörlerle rekabet ettiği bir diğer önemli alandır. İran'ın Orta Doğu'daki etkileşimleri, bölgesel dinamiklerde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Ancak bu ilişkiler, bölgedeki diğer ülkelerle çeşitli anlaşmazlıklara ve gerilimlere de neden olmaktadır.

Suriye krizi bağlamında Türkiye ve İran ilişkileri karmaşık bir dinamik içerir. Her iki ülkenin de bölgedeki etkinlikleri, stratejik çıkarları ve Suriye'deki gelişmelerle olan ilişkileri, zaman içinde değişiklik göstermiştir. Türkiye ve İran, Suriye'deki iç savaşın farklı taraflarını desteklemişlerdir. Türkiye, muhalif gruplara destek verirken, İran Esad rejimini desteklemiştir. Bu durum, iki ülke arasında çatışan çıkarları beraberinde getirmiştir. Türkiye ile İran, bölgesel liderlik iddiaları, etnik ve dini dinamikler gibi bir dizi faktör nedeniyle rekabet içindedir. Bu rekabet, Suriye krizi bağlamında daha belirgin hale gelmiş ve iki ülke arasındaki ilişkileri karmaşık kılmıştır. Suriye'deki çatışma nedeniyle ortaya çıkan büyük mülteci akını, Türkiye ve İran'ı da etkilemiştir. İki ülke de mülteci sorunlarıyla başa çıkmak zorunda kalmış, bu durum, insani, ekonomik ve sosyal açıdan zorluklara neden olmuştur. Her ne kadar Suriye konusunda farklı tarafları destekleseler de Türkiye ile İran arasında; bölgesel güvenlik, enerji işbirliği, ekonomik ilişkiler gibi konularda temas ve işbirliği de mevcuttur. İki ülke, bölgesel istikrarın sağlanması konusunda ortak çıkarlara sahiptir. Türkiye, Rusya ve İran, Suriye'deki çatışmaya çözüm bulmak amacıyla Astana Süreci'ni başlattılar. Bu süreç, üç ülkenin bir araya gelerek Suriye'deki durumu ele alması ve çözüm arayışlarında bulunması anlamına gelmektedir. Suriye krizi bağlamında Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerdeki bu karmaşık dinamikler, her iki ülkenin bölgesel politikalarını etkilemeye devam etmektedir. Her iki ülkenin de bölgedeki rolü ve etkisi, zaman içinde değişebilir. Yaşanacak durum ve gelişmeler ilişkilerin seyrini etkileyebilir.

Nitekim, 2024 yılının Aralık ayında Beşar Esad, muhalif güçlerin başkent Şam'ı ele geçirmesi üzerine görevinden ayrılarak ülkeyi terk etmiştir. Yaklaşık 50 yıldır süren Esad ailesi yönetiminin sonunu getiren bu olay, Suriye'de yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu gelişme, iç savaşla harap olmuş Suriye'de geçiş sürecinin nasıl şekilleneceği konusunda uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Şam'da kontrolü ele geçiren muhalif güçler, ülkede demokratik bir yönetim oluşturma hedefiyle çalışmalarına başlamıştır. Ancak Suriye'nin geleceği

hem bölgesel aktörler hem de küresel güçler arasında büyük bir siyasi ve diplomatik mücadeleyi beraberinde getirecektir.

Türkiye'nin Suriye'deki durumu, bölgesel güvenlik, insani yardım ve jeopolitik denge unsurlarının bir arada ele alındığı çok katmanlı bir stratejiyi yansıtmaktadır. Türkiye, sınır ötesi operasyonlarıyla PKK/YPG unsurlarına karşı askeri bir güvenlik hattı oluştururken, aynı zamanda milyonlarca mültecinin barınmasını sağlayarak insani sorumluluklarını yerine getirmektedir. 2024 itibarıyla, Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölgeler inşa edilmesi hem mültecilerin gönüllü dönüşünü kolaylaştırmakta hem de bölgedeki demografik yapının korunmasına katkı sağlamaktadır. Ancak Türkiye'nin Suriye politikası, yalnızca askeri boyutla sınırlı değildir; bu politika, Astana Süreci çerçevesinde Rusya ve İran gibi aktörlerle çok taraflı diplomatik müzakereleri sürdürmeyi de içermektedir. Türkiye'nin bu stratejik yaklaşımı, bölgesel istikrarı sağlama hedefi ile ulusal güvenlik çıkarlarını dengeleme çabası olarak okunabilir. Ancak bu süreç, uluslararası hukuk, bölge halklarının talepleri ve büyük güçler arasındaki rekabet bağlamında sürekli bir sınavla karşı karşıyadır. Osmanlı'nın sancakları altında birleşen bu topraklar, ayrılığın değil birlikteliğin özlemini taşımaktadır. Sınırlar çizilir ama tarih, halkların gönüllerini birleştiren bağı asla ayırmaz.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The author declared that this study has received no financial support

Kaynakça

Abrahamian, E. (2008). *Modern İran Tarihi* (D. Şendil, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Agha, H. (1995). *Syria and Iran*. California: Bloomsbury Academic.

Akkuş, E. N. (2021). *Arap Baharı sürecinde İran - Suriye ilişkileri (2011-2018)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Al-basre, M. (2023). An alliance based on common interest: Russian-Iranian relations during the Syrian civil war. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 1-13.

Bakri, N. (2011, 8 Ağustos). Iran calls on Syria to recognize citizens' demands. *The New York Times*. Erişim tarihi: 10.05.2023, <https://www.nytimes.com/2011/08/28/world/middleeast/28syria.html>.

Bazarkina, D. Yu., Vinogradova, Ye. A., Manoylo, A. V., Pashentsev, Ye. N., & Saymons, G. (2015). *SSHA, Sıriya i İran: Liviyskiy stsenariy povtoryayetsya*. Moskva: Nauchnoye İzdaniye.

Богачева А. С. (2020). Политика Ирана в Сирии, Анализ и прогноз. *Журнал ИМЭМО РАН*, 1, 74-80.

Cumings, B., Abrahamian, E., & Maoz, M. (2004). *Inventing the Axis of Evil: The Truth About North Korea, Iran, and Syria*. New York: The New Press.

Deeb, M. (2013). *Syria, Iran, and Hezbollah: The Unholy Alliance and Its War on Lebanon*. New York: Hoover Press.

Eilam, E. (2022). *Israeli Strategies in the Middle East: The Case of Iran*. London: Palgrave Macmillan.

Encyclopædia Britannica. (2008). Syria: History. *Encyclopædia Britannica Online*. Erişim tarihi: 11.05.2023, www-britannica-com/Syria.

Fulton, W., Holliday, J., & Wyeri, S. (Mayıs 2013). *Iranian Strategy in Syria*. A joint Report by AEI's critical threats project & Institute for the Study of War. Erişim tarihi: 11.05.2023, <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/IranianStrategyinSyria-1MAY.pdf>.

Government of Canada. (2012, Eylül). Canada lists both Iran and Syria as state supporters of terrorism. Erişim tarihi: 11.05.2023, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2012/09/canada-lists-both-iran-syria-state->

supporters-terrorism.html.

Goodarzi, J. M. (2009). *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*. London: I. B. Tauris.

Goodarzi, J. (2013). Iran and Syria. *The Iran Primer*, U.S. Institute of Peace. Erişim tarihi: 10.05.2023, <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-syria>.

Goodarzi, J. M. (2020). Iran and the Syrian Civil War: To the Bitter End. *Confluences Méditerranée*, 2(113).

Goodarzi, J. M. (Ocak 2013). Syria and Iran: Alliance cooperation in a changing regional environment. *Middle East Studies*, 4(2).

Islamic Republic News Agency (IRNA). (2023). Iran, Syria talk to cooperate on fields of oil & gas. Erişim tarihi: 11.05.2023, <https://en.irna.ir/>.

Kazdal, M. (2018). İran'ın Arap Baharı sonrası Suriye politikasını anlamak. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1(1), Kasım.

Kozhanov, N. (2017). Russian-Iranian relations through the prism of the Syrian crisis. *Insight Turkey*, 19(4), 87-102.

Lapidus, I. M. (2010). *İslam Toplulukları Tarihi* (Cilt 2: 19. Yüzyıldan Günümüze). İstanbul: İletişim Yayınları.

Lesch, D. W. (2019). *Syria: A Modern History*. Queensland: Polity.

Louër, L. (2020). *Sunnis and Shi'a: A Political History*. New Jersey: Princeton University Press.

Maltzahn, N. von. (2013). *The Syria-Iran Axis: Cultural Diplomacy and International Relations in the Middle East*. London: I. B. Tauris.

Milani, M. (2013). Why Tehran won't abandon Assad (ism). *The Washington Quarterly*, 36(4).

Murtuzoviç, A. V. (2022). *Siriyskiy krizis i bor'ba Irana za Blizhniy Vostok (1990-2020-ye gody)*. Moskva: İn-t. Vostokovedenia.

Patton, K. (2013). *The Syria Report: The West's Destruction of Syria to Gain Control Over Iran*. New York: St. Martin's Press.

Paul, A., and Cottle, D. (2017). *Syria: The Hegemonic Flashpoint between*

Iran and Saudi Arabia? New Delhi: Vij Books India.

Polat, E., ve Kaya, M. (2023). İran'ın Suriye politikası. *Akademik Matbuat*, 6(1), 1-44. Erişim tarihi: 10.05.2023, <https://dergipark.org.tr/pub/matbuat/issue/71397/952983>.

Pouladi, F. (2006, 16 Haziran). Iran and Syria sign pact against 'common threats'. *Daily Star*. Erişim tarihi: 10.05.2023, <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2006/Jun-16/72583-iran-and-syria-sign-pact-against-common-threats.ashx>.

Reuters. (2023, 15 Ocak). Iran restricts supply of cheap oil to Syria, doubles the price for crude, Wall Street Journal reports. Erişim tarihi: 10.05.2023, <https://www.reuters.com/business/energy/iran-restricts-supply-cheap-oil-syria-doubles-price-crude-wsj-2023-01-15/>.

Roberts, D. (2015). *Appendix C: Syria-Iran, The Ba'ath and the creation of modern Syria*. (Routledge Library Editions: Syria ed.). Abingdon: Routledge.

Roy, O. (1992). *Siyasal İslamın İflası* (C. Akalın, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Sara, F. (2021, 12 Nisan). İran'ın Suriye'deki derin müdahalesi. *Şarkul Avsat*. Erişim tarihi: 10.05.2023, <https://turkish.aawsat.com/home/article/2914796/fayez-sara/i%CC%87ran%C4%B1n-suriyedeki-derin-m%C3%BCdahalesi>.

Sinkaya, B. (Eylül 2011). İran-Suriye ilişkileri ve Suriye'de halk isyanı. *Orta Doğu Analiz*, 3(33).

Sirrs, O. (2022). *Iran's Qods Force: Proxy Wars, Terrorism, and the War on America*. Annapolis: Naval Institute Press.

Stern, Y. (2007, 18 Şubat). Iran, Syria vow united front to thwart U.S. and Israel. *Haaretz*. Erişim tarihi: 10.05.2023, <https://www.haaretz.com/error?404&path=/hasen/spages/827017.html>.

Swaminathan, S. (Bahar 2007). Syria's diplomatic history with Iran. *Global Forum Journal*, 3, 28.

Takeyh, R. (2013). *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs*. London: Oxford University Press.

Viktorovna, Gromova A. (2021). *Iran i yego sosedi: Uchebnoye posobiye*. Moskva: Knorus.

Wallsh, D. (Yaz 2013). Syrian alliance strategy in the post-Cold War era: The impact of unipolarity. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 37(2).